

Innledning

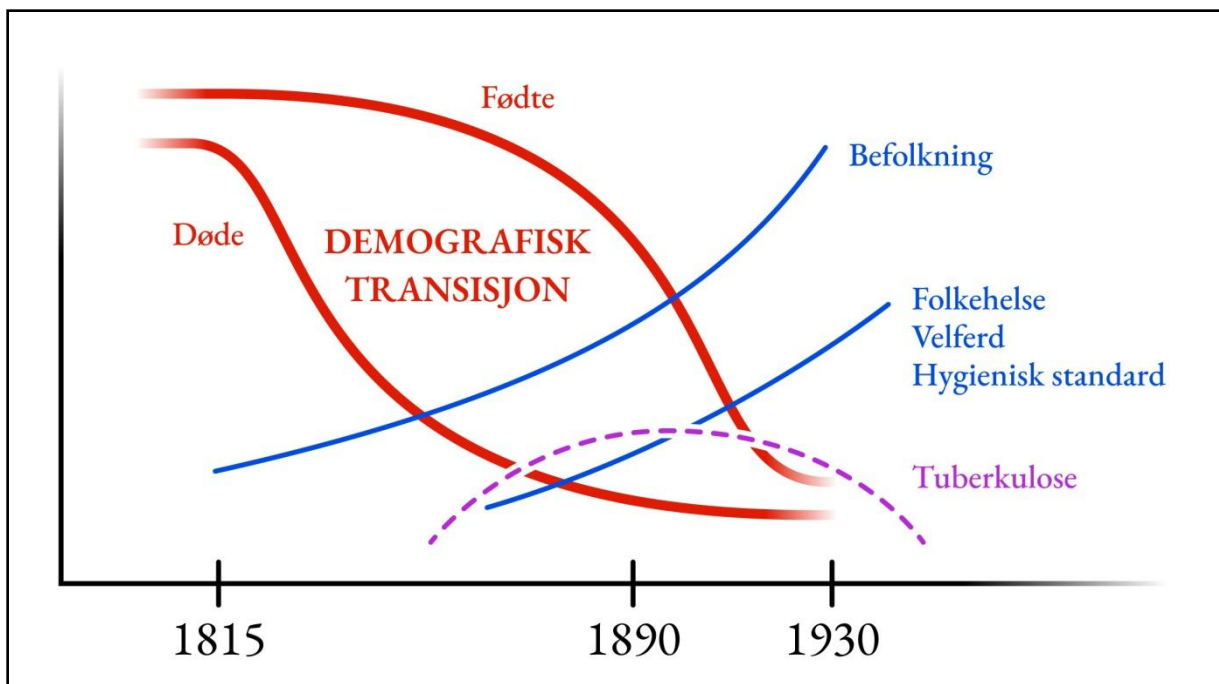
– langsomme forandringer og en samfunnsmedisinsk tilnærming

Mange av de forandringene som skjer over tid i befolkningsutvikling og helserelaterte forhold, følger et allment mønster som dekkes av begrepet transisjon. Utviklingen fra én type normalsituasjon til en annen kan skje i løpet av en kortere eller lengre tidsperiode. En stor og typisk slik overgang er den demografiske transisjon i Norge fra rundt 1800 og i et drøyt hundreår framover.

I denne boken skal vi bruke *tiden* og tidens forløp som utgangspunktet for å se på en historisk utvikling. Vi beveger oss da inn i feltet *temporalitet* som blant annet inkluderer det enkle forhold at selv om vi regner at tiden som sådan forløper jevnt, har fenomenene som opptrer forløp med ulik lengde. Et menneskeliv utspiller seg i Norge i 2026 i løpet av drøye 80 år. En hund lever omtrent 15 år, osv. Geologene opererer med perioder på millioner av år, klimaet svinger med en takt på noen hundre år hvis intet forstyrres. Valgperioder er gjerne fire år. Regnskaper avsluttes hvert år. Slik kan vi fortsette. Sivilisasjoner kommer og går, dersom vi anlegger det lange perspektiv. Industrisamfunn kommer og går i et kortere perspektiv. Studier av dette får fram lange historiske linjer som kan være både tankevekkende og nyttige. Og alt utspiller seg under tidens egen, ubønhørlige gang.

I historien skjer forandringer ofte raskt. Historiebøkene er fulle av merkesteiner – tidspunkter, steder, hendelser og personer som danner rammeverket for vår kunnskap om fortiden. Men det kan også skje viktige langsomme forandringer, kanskje umerkelige i det daglige. Hastigheten er forskjellig, alt etter hva det gjelder og når og hvordan de foregår. For noen av disse forandringene snakker vi om *transisjoner*, langsomme forandringer fra en normaltilstand til en annen. Hvorledes en transisjonsprosess oppleves og eventuelt påvirkes, avhenger av menneskene som utgjør samfunnet – og som har sin egen levetid som tidsramme. I et *temporalitets*-perspektiv utgjør dette forandringer som med ulik frekvens og styrke konkurrerer om å danne de lange linjene inn i framtiden.

Ambisjonen i denne boken er å se på utviklingen av norsk folkehelse i dette perspektivet. Vi tar da utgangspunkt i en av de mest spektakulære langsomme forandringene i nyere historie – *den demografiske transisjon*.

Figur 1.1. Skisse av langsomme forandringer i samfunnsutviklingen. Mønsteret kan gjelde mange forhold, men her er brukt befolkningsutvikling og folkehelse som eksempel – den demografiske transisjon. Fødselstall og dødelighetstall endrer seg radikalt over en periode på godt og vel hundre år, men er innbyrdes faseforskjøvet i tid.

Transisjoner som løper parallelt, er gjerne preget av at ikke alt endres på samme tid og ikke på alle felt og for alle berørte samtidig. For folkehelsens vedkommende - samfunnsmedisinens arbeidsområde - er dette essensielt. Befolkningen, myndighetene, medisinen som fagfelt og helsevesenet kan få problemer med den løpende tilpasningen for å fremme, eventuelt bremse, prosesser som foregår asynkront, med sitt mål om å forbedre folkehelsen. Det som skjer underveis, mens transisjonen foregår i det stille, vil dessuten være premissgivende både for det som foregår på kort sikt der og da, og for veien videre.

Og hvem vet når en langsom overgang forblir avsluttet – en permanent langsom forandring? På den skjematiske figur 1.1. er tuberkulosen inntegnet. På 1890-tallet var det ikke virkelighetsfjernt å tenke at den økende forekomsten av sykdommen simpelthen var en naturlig bivirkning av den samfunnsutviklingen den demografiske transisjonen medførte – altså også en *transisjon* fra en normaltilstand til en annen. Men slik ble det ikke – sykdommen lot seg bekjempe, i det minste i Norge og i sammenliknbare land.